

Bioøkonomi baserer seg på utnyttelse og forvaltning av biologiske ressurser fra jord og hav. Gjennom forskning og kunnskapsproduksjon skal instituttet bidra til matsikkerhet, bærekraftig ressursforvaltning, innovasjon og verdiskaping innenfor verdikjedene for mat, skog og andre biobaserte næringer. Instituttet skal levere forskning, forvaltningsstøtte og kunnskap til anvendelse i nasjonal beredskap, forvaltning, næringsliv og samfunnet for øvrig. NIBIO skal være nasjonalt ledende for utvikling av kunnskap om bioøkonomi.

NIBIO er eid av Landbruks- og matdepartementet som et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter og eget styre. Hovedkontoret er på Ås. Instituttet har flere regionale enheter og et avdelingskontor i Oslo.

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) ble opprettet 1. juli 2015 som en fusjon av Bioforsk, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) og Norsk institutt for skog og landskap.

Tap av jordbruksareal i Norge

En fotodokumentasjon med refleksjoner om årsaker, virkninger og mottiltak

NIBIO BOK | 5 (7) 2019

Tap av jordbruksareal i Norge

En fotodokumentasjon med refleksjoner om årsaker, virkninger og mottiltak

Innhold

Forord	4
Innledning	5
1 Tap gjennom utbygging: veier, boliger – og jordbruk	6
Ressursbruk på krita	6
Utbyggingstruede jorder	8
By- og tettstedsutvikling	9
Matjord til salgs	10
«Det blir det sikkert aldri noe av»	11
Nedbygging av dyrka mark	12
Jordvern, vei og avkjøring, del 1	14
Jordvern, vei og avkjøring, del 2	15
Om CO ₂ og sentrumsutvikling på dyrka mark	16
Gangvei og sykkelsti	17
Samfunnets jordbruksoppdrag	18
Jordbruk – den mest varige av alle næringer	20
Et lite jorde her, og et lite jorde der	21
Jordbrukets egen nedbygging	22
Fellesfjøs på godt og vondt	23
Fangdammer hindrer jordtap	24
Fra potet til plen	26
Monsterutbygging eller jordvern	27
«If things don't change soon...»	28
2 Tap gjennom opphør av jordbruksdrift	30
Høymole og brakklagt jord	30
Fritidsbruk og gjengroing	32
Når jord i hevd likevel gror til	33
Jordbruk i avvikling	34
Det var en gang ... Barnas potetåker	36
Så kort tid, så mye glemt	37
Marginalisering – når skogen tar over	38
Arealressurser i forfall	39
På sporet av fôret	40
3 Strategier mot jordtap: fortetting, beite, rydding og gjenoppdyrking	42
Et landskap i endring, tre bilder forteller mer enn to	42
Sauen redder landskapet	44
Dugnad for krattrydding	45
Fra gjengroing til gjenåpning	46
Ikke bare gjengroing	47
Fortetting i høyden når byer skal vokse	48
Les mer her	49

Redaktører: Oskar Puschmann, Wenche Dramstad, Sebastian Eiter og Kjersti Kildahl
Divisjon for kart og statistikk, Avdeling for landskapsovervåking

Tittel: Tap av jordbruksareal i Norge
En fotodokumentasjon med refleksjoner
om årsaker, virkninger og mottiltak

Bilder og tekst: Oskar Puschmann
Tekstbidrag: Kjersti Kildahl

Ansvarlig redaktør: Hildegunn Norheim

Omslagsfoto: Oskar Puschmann

NIBIO BOK 5(7) 2019
ISBN: 978-82-17-02374-6
ISSN: 2464-1189

Denne publikasjonen refererer du slik:
Puschmann, O. mfl. (2019).
Tap av jordbruksareal i Norge. NIBIO BOK 5(7) 2019.

Formgivning og produksjon: 07 Media AS
www.nibio.no

Forord

Gjennom det nasjonale programmet for systematisk overvåking av jordbrukets kulturlandskap, 3Q, dokumenterer NIBIO hvordan jordbrukslandskapet endres. Et av målene med å overvåke tilstand og endringer i jordbrukslandskapet er å fange opp endringstrender på et så tidlig tidspunkt at disse fortsatt kan påvirkes. Derfor er det også viktig å formidle overvåkingsresultatene og fortelle hvilke endringer som skjer. Dette gjøres gjennom kart og statistikk, presentasjoner og publikasjoner i ulike media og gjennom rapporter. Formidlingen vil imidlertid fremstå noe ulikt i form i de ulike kanalene.

Vår erfaring er at manns minne er kort. Mennesker husker ofte ikke hvordan noe var, endringer går fort i glemmeboken. Fotografier blir derfor et viktig redskap for å formidle kunnskap om landskapsendringer. Grunnlaget for denne rapporten er bildepar av eldre og nyere fotografier fra NIBIOs prosjekt «Tilbakeblikk – norske landskap i endring» med tilhørende tekster av Oskar Puschmann. I arbeidet presenteres landskapsendringer slik de kommer til syne gjennom endringsbilder. I endringsbildene er nøyaktig samme landskapsutsnitt fotografert fra nøyaktig samme ståsted ved ulike tidspunkt. Slik viser bildene faktiske endringer. Samtidig er bildene subjektivt valgte utsnitt av virkeligheten. Motiv, utsnitt, fotografisk teknikk og tidsdybde kan velges med sikte på å formidle et spesifikt budskap og dermed påvirke den som ser bildene.

Målet med bildeparene og tekstene i denne rapporten er å skape oppmerksomhet om endringene som har skjedd og fortsatt skjer. Lest og vurdert med nødvendig kritisk distanse, mener vi at materialet kan stimulere til økt interesse og debatt rundt landskapsendringer.

Bildematerialet fra prosjektet med tilhørende tekster har vært trykt som en sommerserie i avisa Nationen siden 2005. Innholdet i denne rapporten er en del av Nationen-serien i årene fra 2010. Noen formuleringer som var skrevet spesifikt knyttet til publiseringsåret, har blitt lettere redigert. Likevel har tekstene fått beholde sitt opprinnelige journalistiske preg, inkludert forfatterens faglige frihet. Derfor kan det finnes normative synspunkter i rapporten. Disse står for skribentens regning. Når instituttet likevel velger å gi ut materialet på denne måten, er det fordi vi, på tross av slike problemstillinger, anser refotografering som en verdifull kvalitativ dokumentasjon av landskapsendringer. For en mer nøytral, kvantitativ tilnærming, viser vi til instituttets mange fagrapporter fra overvåkingsprogrammet for jordbrukets kulturlandskap, 3Q.

Du kan følge våre bildeserier på nettsiden tilbakeblikk.no og på Facebook under Tilbakeblikk.

Ås, 27.05.19

Hildegunn Norheim

direktør for Divisjon kart og statistikk

Innledning

Norge har svært begrenset med jordbruksareal. Kun tre prosent av landarealet er dyrket mark i dag, og kun en tredel av dette er egnet til produksjon av matkorn. Det er heller ikke store arealer som er egnet for oppdyrking. Erkjennelsen av at dyrka og dyrkbar mark er arealressurser vi har svært begrenset tilgang til her i landet, har gjennom historien satt fokus på viktigheten av å ta vare på disse ressursene. Dette har kommet til uttrykk gjennom politiske føringer, retningslinjer, målsettinger og nå sist en nasjonal jordvernstrategi.

Stortinget har satt som mål at det ikke skal omdisponeres mer dyrka mark en 4000 dekar per år til utbyggingensformål. Målsettingen er ambisiøs, da arealtallet er lavere enn det som faktisk har blitt omdisponert i mange år på rad. I 2017 var man imidlertid svært nær ved å nå målet, da tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) viste at det ble omdisponert 4 025 dekar dette året. Foreløpige tall for 2018 tyder på at tallet for 2018 blir rett under maksimumsgrensen, 3 700 er anslått.

En utfordring for å begrense nedbygging av jordbruksareal i Norge er knyttet til geografi. Da mennesker først bosatte seg her langt mot nord, valgte de steder der det var rik tilgang på ressurser. Som et resultat av dette, ligger dagens byer og tettsteder svært ofte omgitt av dyrka mark av høy kvalitet. Etter hvert som en stadig større andel av befolkningen bor i byer og tettsteder, blir det et stadig høyere press på de rike jordbruksarealene rundt disse. Nedbygging av matjord i pressområdene er et anerkjent problem, i Norge så vel som i mange andre land.

Nedbygging har fått oppmerksomhet i media, men er ikke den eneste prosessen som gjør at jordbruksareal ikke lenger brukes til matproduksjon. Et annet utbredt fenomen er opphør av jordbruksdrift som etterfølges av den naturlige suksesjonen at arealet etter hvert gror igjen med skog. Dette skjer hovedsakelig på jordbruksarealer som regnes som tungdrevne med dagens teknologi, det vil si areal som er fragmentert, med små teiger og i bratte hellinger, som ikke kan drives lønnsomt lenger. I marginale jordbruksområder ser vi også en tendens til at dette skjer oftere når areal går fra å være drevet av eier, til å bli drevet av noen som leier arealet. Denne prosessen er dog ikke irreversibel slik nedbygging er, fordi jordbruksarealet kan dyrkes opp på nytt. Oppdyrking vil riktignok være ressurskrevende, men er gjennomførbart.

Det skjer en rekke endringer i det norske jordbrukslandskapet, men det er tydelige geografiske forskjeller med hensyn til hvilke endringer som dominerer hvor i landet. Slike endringer er blant annet dokumentert gjennom kvantitative analyser av data fra overvåkingsprogrammet for jordbrukets kulturlandskap. I denne rapporten benytter vi isteden en kvalitativ metode hvor vi forsøker å synliggjøre mangfoldet av endringer som til enhver tid skjer på ulike steder i det norske jordbrukslandskapet. Vi har valgt å begrense oss til de endringene som medfører tap av jordbruksareal, men inkluderer også avsluttende bildepar der utviklingen er annerledes.

1 Tap gjennom utbygging: veier, boliger – og jordbruk

Ressursbruk på krita

Manglar vi jord, manglar vi mat. Manglar vi mat, kan vi kjøpe frå dei som framleis har jord – ei stund. Men når jorda er knapp, og behovet for mat er større enn tilfanget, har vi eit problem. Dette er den enkle grunnen for å ta vare på matjorda der ho finst. Mange andre grunnar kan trekkast fram, men grunnlaget for matproduksjon er det første som melder seg. Alle veit jo det. Derfor skulle ein tru at alle ville vere opptatt av å verne om denne edle ressursen. Men det synest ikkje alltid slik. Vi opplever stadig at matjord treng vern for ikkje å bli øydsla vekk når tettstader skal vakse eller

ny infrastruktur komme på plass. I 1935 vart jord for første gong offisielt definert som ein knapp naturressurs med spesielle krav til vern. Det skjedde etter den store tørkekatastrofen «The Dust Bowl» i USA. Den var bakgrunnen for at USA vedtok sin Soil Conservation Act og at president Roosevelt sa: «The history of every nation is eventually written in the way in which it cares for its soil.» Utsegna gjeld i høgste grad framleis – også for Noreg.

Nationen 29.05.2017
Tekst: Kjersti Kildahl

2012

2017

Nye E18. Hobøl kommune, Østfold.
Foto: Oskar Puschmann, NIBIO

2002

2011

Jøa, Sola kommune,
Rogaland.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Utbyggingstruede jorder

Skog og landskap* har over en femårsperiode registrert at 21 prosent av all nedlagt dyrka mark i Norge går til bebygd areal. Utvidelse av tun, boligbebyggelse og andre typer bygg beslaglegger langt mer jordbruksareal enn det som går til nye veier. Store sammenhengende jordbruksområder som grenser mot store befolkningssentre, er særlig utsatt for nedbygging. På Jæren ligger byer og tettsteder omgitt av dyrka mark på en diger lavlandslette. Regionen er i kraftig vekst. Skal byene fortsatt vokse, vil det utvilsomt skje på bekostning av

mye dyrka mark. Få steder i Norge bor så mange mennesker så tett på et aktivt landbruk som på Jæren. Det er mange som her har det by- og tettstedsnære jordbrukslandskapet som sitt daglige tur- og nærrekreasjonsområde. For dagens Jærbu er det således ikke sikkert at en utbygging for morgendagens tilflyttere vil være et gode.

Nationen 16.07.2012

* En del av NIBIO fra 1.7.2015

1926

2014

Svelvik, Svelvik
kommune, Vestfold.
Foto: Anders Beer
Wilse, Norsk
Folkemuseum og
Oskar Puschmann,
NIBIO

By- og tettstedsutvikling

I Norge er det ingen byer og tettsteder som har vokst fram uten å ha hatt en strategisk beliggenhet. Det være seg ved gunstige havneforhold, rike gruveforekomster, i sentrale veikryss eller som stasjon for en ny jernbane. Siden den raskeste ferdselen fram til 1850-tallet var til sjøs, ligger også de fleste eldre tettsteder i våre kyst- og fjordstrøk. Et sted som ble til på grunn av sin funksjonelle beliggenhet var Svelvik i Vestfold. Her ved Svelvikstrømmen, et 200 meter smalt sund mellom indre og ytre del av Drammens-

fjorden, vokste det i seilskutetiden fram en liten isfri vinterhavn for Drammen by. Stedet ble ladested i 1845, mens kommunen selv ga Svelvik bystatus i 1998. At tettstedet også vokste på 1900-tallet, viser bildene, og særlig var det sentrumsnære jorder som da ble nedbygd. Skal det bygges helt nye byer og tettsteder i Norge i dag, må trolig andre strategiske funksjoner videreutvikles. I disse shoppingtider vil kanskje store kjøpesentre midt i granskauen oppfylle en slik funksjon.

Nationen 26.08.2015

2008
↓
2011

Ås kommune, Akershus.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Matjord til salgs

I Norge er som kjent ca. tre prosent av vårt landareal jordbruksmark, men her inngår en del beitemark. Faktisk pløyejord er altså vesentlig mindre. Vern av dyrka mark er noe det fokuseres mye på, men når det kommer til lokale utbyggingsspørsmål, stilles ofte spørsmålet om vi må produsere mat på akkurat dette jordet. Konflikten er da også merkelig. Forkjempere for jordvern ønsker å bevare selve dyrkingsgrunnlaget, matjorda, mens utbyggingsinteresser kun ønsker jordets geografiske beliggenhet: at tomte ligger sentralt, og at flate jorder er vesentlig billigere å bygge på enn ulendt og steinet terreng. Men hva skjer med matjorda når utbyggingen først

starter? I Norge fins det ingen rikspolitiske retningslinjer for hvordan matjord skal behandles i utbyggingssaker. Ofte blir det opp til utbygger å finne en løsning på hvordan man lokalt blir kvitt den tiloversblevne matjorda. Bildeparet er fra Ås kommune. Her som i andre tilflyttingskommuner er det press på dyrka mark. Hele jordet på bildet skal bygges ned, og entreprenøren har her løst sitt «jordvernproblem» med å legge matjorda ut for salg. Den kan altså havne under plen, tulipanbed eller rosebusker. Matjord er en verdifull ressurs, og i Norge trenger vi sårt en debatt om hvordan matjord bedre kan gjenbrukes.

Nationen 08.08.2011

2004
↓
2015

Nye E18. Eidsberg kommune, Østfold.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

«Det blir det sikkert aldri noe av»

Skurtreskeren kjørte fram og tilbake på jordet, travelt opptatt med å sluke sitt korn. Dekar på dekar, bare avbrutt av lessing på hengeren. Kvelden var sjelden fin og varm, og ypperlig for å ta igjen de siste dagers regnvær. Jeg stod på en åkerholme og ventet på et solglimt for å fotografere bondens gjøremål. Jeg skjønnte han holdt øye med meg, men ville gjøre meg ferdig før jeg fortalte om mitt ærend. Han stoppet maskinen da jeg gikk ham i møte. Døra ble åpnet og et vennlig fjes

lurte på hva som nå var blitt forevige. Jeg sa som sant var at man planla en motorvei akkurat her, og at jeg ville ha bilder før det skjedde. «Motorvei her?» Jo, det hadde han hørt om i en evighet, men det blir det sikkert aldri noe av. «Og i så fall blir det lenge til, så det er ikke noe å bekymre seg for,» sa han. Nå har tida gått og heller ikke jeg er bekymret lenger. I hvert fall ikke for dette jordet.

Nationen 15.08.2017

Nedbygging av dyrka mark

I Norge er kun en prosent av landarealet egnet til produksjon av matkorn. Det meste ligger på det sentrale Østlandet, rundt Trondheimsfjorden og på Jæren. Dette er også de områdene hvor det blir størst tilflytting og boligutbygging de neste 20–30 åra. All erfaring viser at det er de tettstedsnære matproduserende arealene som da vil bli nedbygd – fordi det er enklest, billigst og ofte minst konfliktylft. Med mål om å redusere CO₂-utslipp, har myndighetene lenge hevdet at det må fortet-

tes rundt eksisterende trafikkknutepunkter for å redusere unødig bilbruk. Det er imidlertid en kortsiktig miljø- og ressursgevinst å nedbygge Norges beste åkerjord ut fra et CO₂-mål. Om 25 år vil trolig bilenes CO₂-utslipp langt på vei være historie, mens mat fra dyrka mark skal våre etterkomere tross alt spise i mange, mange generasjoner.

Nationen 25.06.2012

2009
↓
2012

Moerfeltet. Ås kommune, Akershus.
Foto: Oskar Puschmann, NIBIO

2009

2013

Nye E16. Sør-Odal
kommune, Hedmark.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Jordvern, vei og avkjøring, del 1

Jordvern er et begrep som mest blir brukt av landbrukssektoren. Alle hevder imidlertid at jordvern er viktig, men når det kommer til de enkelte utbyggingssakene er det nesten alltid nødvendig å gjøre unntak – så kan man jo heller praktisere jordvern andre steder. I sum medfører alle «unntak» at mye dyrka mark årlig bygges ned. Ved fornying av Rv 2, dagens E16, i Sør-Odal hadde man for eksempel mulighet til å tenke helt nytt. En ny trasé sør for Glomma ville – ifølge en lokalt initiert utredning – mest ha gått over skogsmark,

gjort veien 6–7 km kortere og ca. 400 mill. kroner billigere å bygge. Men Vegvesenet sa nei. De ville ha traséen langs eksisterende hovedvei for derved blant annet å kunne sette opp bom som raskere kunne finansiere nyveien under selve utbyggingsfasen. Miljøverndepartementet – som tok den endelige avgjørelsen – støttet Vegvesenets forslag. Resultatet betydde nedbygging av vel 1000 dekar dyrka mark.

Nationen 14.08.2014

2012

2015

E18 i Elvestad. Hobøl
kommune, Østfold.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

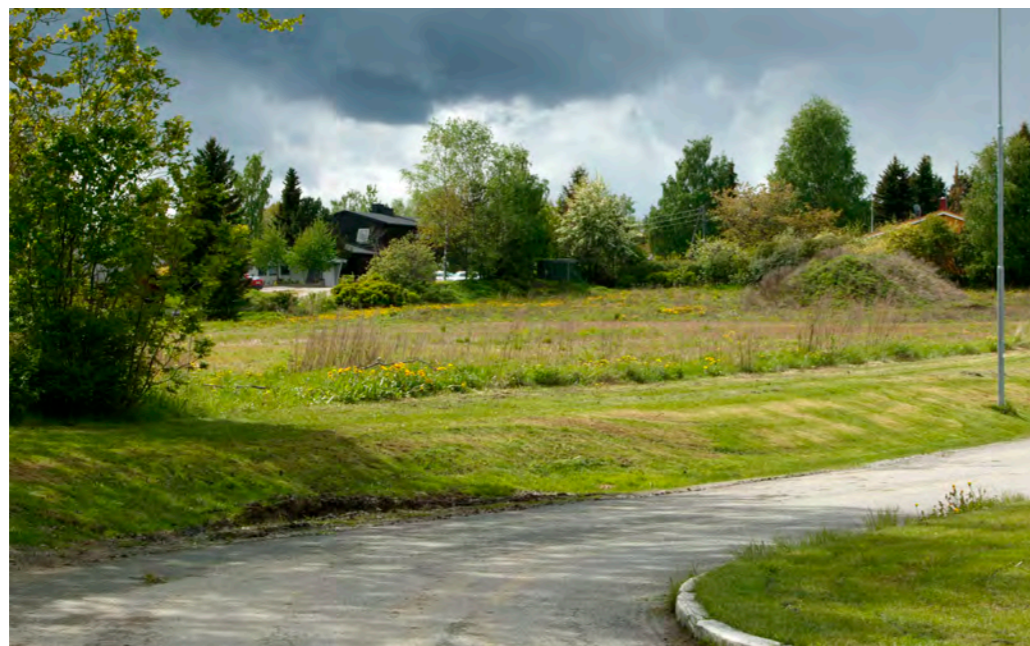
Jordvern, vei og avkjøring, del 2

Å bygge ned matjord mener mange er ille, men når vei først skal bygges i kornområder, virker det alltid å være uunngåelig. I vurderingene inngår også hvor mye dyrka mark som mistes, men slike tall knyttes helst til den ferdige traséen. Under anleggsperioden berøres langt mer jordbruksareal. Gjennom Hobøl i Østfold ble det bygget ny E18-trasé. Her skjærer veien seg gjennom tversgående åser og langsmale jordbruksdaler. Ved Elvestad krysser den Hobøelva, hvor det også bygges bro og avkjøringer. Anleggsområdet på den gamle

dyrkamarka var hele 350 meter på det bredeste. Mye matjord skulle også flyttes tilbake når veien var ferdigstilt. Hvordan slike areal i ettertid påvirkes av jordflytting, vet man imidlertid lite om. At veimyndighetene gjerne legger motorveiers avkjøringer på dyrka mark, bidrar og til å skape et utbyggingspress på jordbruksarealene nærmest avkjøringene. Det er nemlig her mye av næringslivet i etterkant aller helst vil etablere seg.

Nationen 22.06.2015

2006

2015

Ås kommune,
Akershus.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Om CO₂ og sentrumsutvikling på dyrka mark

I samfunnsdebatten er det vanlig å «shoppe» argumenter. Det vil si at argumenter brukes når det passer debattanten, mens man unnlater å nevne dem hvis de taler mot ens mål i andre saker. Slik er det også i miljødebatten. Ta for eksempel CO₂-argumentet. Det brukes særlig ofte når det hevdes at vi MÅ fortette rundt tettsteders trafikknutepunkter for å unngå unødvendig bilkjøring i lokalmiljøet. At det da ofte er jordbruksareal som blir anbefalt nedbygd, hører også med. I debatten om søndagsåpne butikker, som vil medføre at flere hundretusen biler får en

ekstra kjøretur i uka, er det imidlertid stille om både CO₂-utslipp og unødig bilkjøring. Også da en firefelts hyttevei ble bygd langs Mjøsa for å ta unna fritidskjøringa i helgene. Om 10 år mener mange eksperter at bilenes CO₂-problem er løst. Innen da er mange matproduserende jorder nedbygd med CO₂-problematikken som viktigste argument. Ås sentrum i Akershus er et område der blant annet miljømyndigheter og transport-selskapet Ruter mener det må fortettes mer rundt dagens trafikknutepunkt.

Nationen 24.08.2015

1998

2011

Nes kommune,
Akershus.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO.

Gangvei og sykkelsti

Man kan vanskelig argumentere mot å anlegge gangvei og sykkelsti i tettbygde strøk. Trafikksikkerheten til våre myke trafikanter er viktig, og da ofrer vi gjerne et par-tre langsmale randmetre med privat dyrka mark. Eller? Gangveien her ble utvilsomt flott, men i sum bidrar også slike tiltak til å legitimere nedbygging av dyrka mark, bare formålet er nobelt nok. En gangvei, en sykehus-tomt eller en godsterminal ... En kvadratmeter nedbygd her og en kvadratmeter nedbygd der ender opp som dekar, hektar og kvadratkilometer

i ulike lokale, regionale og nasjonale statistikker. Direkte nedbygging er nå en ting, nedlegging i påvente av eventuell utbygging er noe annet. På bildet ses en jordteig som fra 1998 til 2011 skiftet status fra ustelt til nedbygd. Klemmt mellom to bolighus og en vei i et ekspanderende tettstedsområde, var trolig teigens skjebne beseglet allerede i 1998: på vei til å bli en del av nasjonal nedbyggingstatistikk.

Nationen 23.07.2012

Samfunnets jordbruksoppdrag

Jordbrukets samfunnsoppdrag er i størst mulig grad å fremme selvforsyning av norsk mat. For å klare det, må jordbrukspolitikken utformes slik at målet kan bli realisert. Men i dette kan det ikke være en forventning til at jordbruket aleine skal bære ansvaret. Det må også innebære at samfunnets jordbruksoppdrag legger til rette for at norske bønder kan produsere nok mat til at vi blir mest mulig selvforsynt. Da må samfunnspolitikken – ikke bare jordbrukspolitikken – utformes

slik at oppdraget blir realisert. I praksis betyr det for eksempel at Samferdselsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet må flagge viktigheten av jordvern langt høyere og tydeligere enn hva som nå gjøres. I dag kan det ofte synes som om jordvern er noe landbrukssektoren aleine er satt til å forsvare. Veldig ofte blir dyrka mark den tapende part når noe nytt og samfunnsnyttig «uunngåelig» skal bygges.

Nationen 06.08.2018

2005

2018

Kleppe. Time kommune, Rogaland.
Foto: Arne J. Lyshol, Fylkesmannens
landbruksavdeling, Rogaland
og Oskar Puschmann, NIBIO

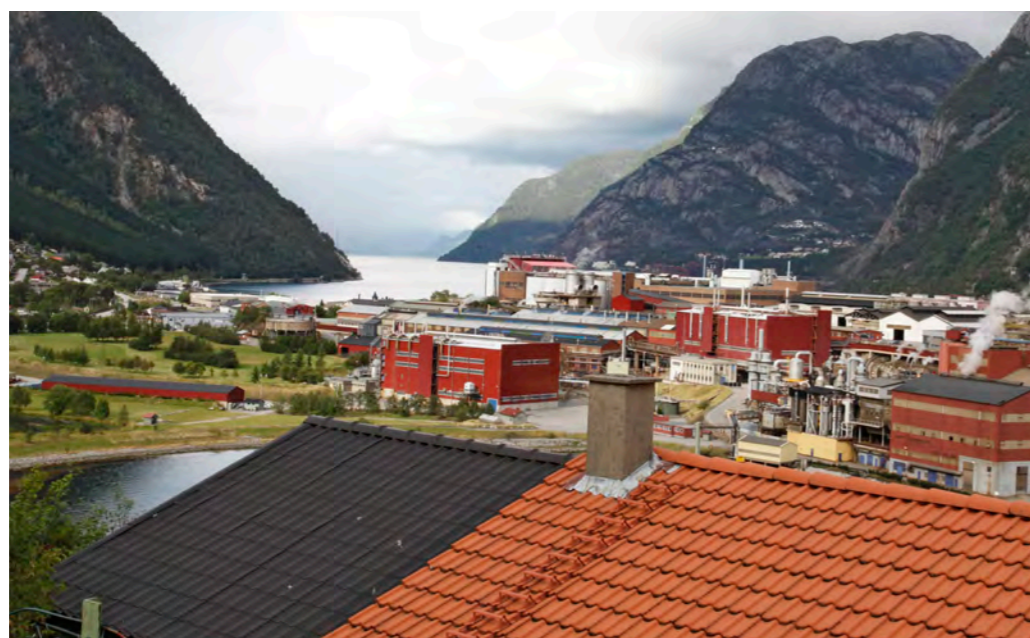

1884

2012

Odda kommune,
Hordaland.
Foto: Axel Lindahl,
Norsk Folkemuseum
og Oskar Puschmann,
NIBIO

Jordbruk – den mest varige av alle næringer

27. juli 2016 var det 175 år siden fotograf Axel Lindahl ble født. I perioden 1884–1896 reiste han Norge rundt og fotograferte både det moderne reiselivets framvekst og Bygde-Norge før det norske industrieventyret brøt løs. Da Lindahl foreviget Skjeggedalsfossen og Tyssestrengene i Hardanger, var de begge urørte naturperler og viden kjent blant turister. Og da Lindahl i 1884 fra Tokheim i Odda skuet ut over den idylliske Sørfjorden, hadde han ingen anelse om hvilken enorm utvikling regionen skulle gjennomgå innen bare få tiår. For

Odda fikk sin industrielle fødsel, sin storhetstid, men også etter hvert sin industrielle nedgangstid. Det er i en slik sammenheng interessant å vurdere primærnæringen jordbruk mot sekundærnæringene. De har sin blomstringstid, men ender ofte med at råstoff tar slutt, eller markedskrefter endres, og geskjeften legges ned. Sånn sett er jordbruk unikt fordi det alltid har potensiale til å drives videre i nye tusen år. Axel Lindahls bilder vil over tid vise oss mer av nettopp det.

Nationen 27.07.2016

2002

2011

Liknes, Kvinesdal,
kommune, Vest-Agder
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Et lite jorde her, og et lite jorde der

I områder hvor jordbruk ble drevet i kombinasjon med, eller som bigeskjeft til andre næringer, var jordbrukseiendommene ofte oppstykket og til dels små. Det gjaldt særlig langs kysten hvor jordbruk ble drevet i kombinasjon med fiske, losvirksomhet, sjøfart, handel og lignende. Der slike små eiendommer i dag ligger klemt inne blant nyere bolighus i ekspanderende byer og tettsteder, er jordene ofte utsatt for nedbygging. Det virker

nemlig å være langt enklere å planlegge nedbyggingen av et lite jorde enn et stort. Lønnsomheten i å opprettholde jordet som jordbruksareal er heller ikke i nærheten av å matche den kortvarige engangsfortjenesten det er å selge det som boligtomter. I sum blir det mye jordbruksareal som bygges ned nasjonalt fordi man lokalt kun betrakter dem som «et lite ubetydelig jorde».

Nationen 07.08.2012

2006

2015

Gran kommune,
Oppland.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Jordbrukets egen nedbygging

7. juni 2017 la NIBIO og SSB fram tall som viser at norske bønder selv bygde ned 22 prosent av all matjord som forsvant mellom 2004 og 2015. Årlig tilsvarende det 1750 dekar jord, eller nær halvparten av Stortingets 2015-mål om at maks 4000 dekar jord kan omdisponeres per år. Dette var overraskende høye tall. En grunn til at tallet har vært ukjent, er at bønder ikke alltid må søke dispensasjon fra jordloven hvis de selv vil bruke jordbruksareal til andre formål enn landbruk. Samtidig er tallet et tydelig speilbilde på dagens

landbrukspolitikk: Et uttrykt ønske om stadig større og mer rasjonelle bruk gjør at nye anlegg som storfjøs, silokummer og driftsveier legges nær tun som allerede ligger omgitt av jordbruksareal. At jordbrukets egne nedbyggingstall er for høye, er de fleste enige om. Likevel bør det sies at et fjøsareal fortsatt er en del av vår matproduksjon – til forskjell fra de resterende 78 prosentene som bygges ned til vei-, nærings- eller boligformål.

Nationen 07.08.2017

2001

2011

Os kommune,
Hordaland.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Fellesfjøs på godt og vondt

Fellesfjøs med løsdrift kom gradvis inn i landbruket på 1990-tallet. Mange melkeprodusenter var lei av å slite aleine og så det som en fordel å dele arbeidsbyrden med gode melkenaboer. Lån ble tatt opp, storfjøs bygget og besetninger slått sammen. Tilbake på enkeltgårdene stod ofte tomme gammel-fjøs og ubrukte beiter. På 2000-tallet ble det etablert flere miljøtilskudd som oppfordret til mer beite i inn- og utmark, noe som trolig bidro til at etablering av løsdriftsfjøs stagnerte på steder med

gode beitebetingelser. Storfe er viktig i kampen mot gjengroing, og både miljø- og landbruksmyndigheter ønsker å ha flest mulig dyr gående på beite. I ettertid har nok etablering av fellesfjøs vært bra for mange, men det er og atskillige som ville valgt annerledes i dag. Gjeldsbyrden er stor og pluss-effekten mindre enn forespeilet. Bildet viser et storfjøs hvor kyrne i hvert fall har tilgang på et godt uteareal.

Nationen 15.08.2012

Fangdammer hindrer jordtap

På 1970- og 80-tallet var det et mål å skape mest mulig rasjonelle jordbruksenheter. På flatlandets leirjordsbygger skjedde dette blant annet ved storstilt bakkeplanering der småkupert terreng ofte ble høvlet flatt, og forsenkninger, bekkedaler og raviner ble fylt igjen med overskuddsmasser. I tillegg ble utallige bekker lagt i rør. De negative konsekvensene ble raskt synlige, særlig en massiv jorderosjon og avrenning av næringsstoffer som fosfor og nitrogen til våre vassdrag. Det toppet seg med algekatastrofen i Nordsjøen sommeren 1988. Siden har landbruket tatt sine miljøutfor-

dringer på alvor, og mange negative konsekvenser blir etter beste evne forsøkt rettet opp. Et viktig tiltak for å redusere jorderosjon og næringstap er etablering av fangdammer som er kunstige dammer og våtmarker hvor overflatevann fra omkringliggende jorder havner. Her utfelles jord- og leirpartikler slik at vannet renses. I tillegg bidrar dammene til økt biologisk mangfold og gir et positivt estetisk element i kulturlandskapet. Å hindre jordtap er også et viktig bidrag til et godt jordvern.

Nationen 06.08.2018

2002

2007

2017

Trøgstad kommune, Østfold.
Foto: Oskar Puschmann, NIBIO

1978

2014

Brekke mellom.
Ås kommune, Akershus.
Foto: Johannes Thorvaldsen,
Ås kommune og
Oskar Puschmann, NIBIO

Fra potet til plen

For noen tiår siden var det fortsatt vanlig å se små potetåkre i norske landskap. De var en selvfølgelig del på de fleste gårder, men også i mange villahage. Å dyrke mat til eget hus var for mange hageeiere både en hobby og et sikkerhetsiltak. Erfaringer fra siste krig viste at få areal var så høyproduktive som private hager. Plen ble da raskt omgjort til potetland og grønnsaksbed – som igjen ble stelt med omhyggelig flid. Det hjalp mange gjennom en vanskelig hverdag.

I dag fokuseres det mye på fortetting i villaområder i byer og tettsteder. Ofte er dette bra for lokalt jordvern, natur og friluftsliv, men når store hager deles opp for å gi plass til nye privatboliger, svekkes samtidig den private matberedskapen. På gården Brekke er den gamle potetåkeren omgjort til en stor plen, men det skal lite innsats til å atter få potet i jorda – om det trengs ...

Nationen 16.07.2014

1996

2009

Øvre-Eiker
kommune, Buskerud.
Foto: Eirik Kolsrud
og Oskar Puschmann,
NIBIO

Monsterutbygging eller jordvern

Sommeren 2010 vil huskes for at ordet «monster» fant veien til norske medier, naturvernere og lokalbefolkningen i Hardanger. Selvsagt tenker vi på kraftgata regjeringen vedtok skal gå langs Hardangerfjorden – og ikke minst monsternestene som skal følge linja til Bergen. Vi skal ikke her ta stilling til kraftlinja, men det er interessant å se oppmerksomheten rundt dette landskapsinngrepet. At folk engasjerer seg er bra, og helt i tråd med den europeiske landskapskonvensjonen som nettopp oppfordrer til folkelig engasjement om våre landskap. Men hvorfor får en slik kraftlinje så stor oppmerksomhet mens for eksempel nedbygging av vårt framtidige matbord får ingen?

I Norge er jorda som kan produsere mat utvilsomt vår viktigste ressurs, både i dag, om hundre år, og så langt vi evner å tenke at det kan bo mennesker i landet. Årlig bygges det ned tusener av dekar med vår beste matjord, uten at det fremkaller annet enn små lokale opprop hos dem som får et uønsket anlegg til nærmeste nabo. Jordvern engasjerer ikke! Dessuten er folk mette. Kanskje hadde det hjulpet om mediene brukte uttrykk som monsterutbygging, monsternestveier og monsterkjøpesenter hver gang en bit av fremtidens matbord forsvinner ...

Nationen 18.08.2010

«If things don't change soon...»

I 2016 fikk Bob Dylan Nobels litteraturpris. Velfortjent, syntes mange, for mannen som i 55 år har sunget kritisk om hvordan vi driver vår klode. I «License to Kill» fra 1984, sier han blant annet «Man thinks 'cause he rules the earth he can do with it as he please. And if things don't change soon, he will.» Og siden har vi bare akselerert vår framferd. Særlig de som både kan tegne på kart og fullbyrde skjebner over andres liv og eiendom. Utvikling er et must, og da må hen tåle at det av og til – eller forholdsvis ofte – rammer både få og

mange. Prognosene viser at vi skal mangedobles i våre byer og tettsteder, og da må vi ansvarsfullt utnytte våre ubebodde jorder som i århundrer kun midlertidig har vært brukt til å dyrke mat. Det ofres gjerne både matjord og noen småboliger hvis vi alternativt får motorveier, drabantbyer og avløpssystemer i framskrittets tjeneste. Og jordmangel er vel ikke det samme som matmangel? Jeg, som etter hvert er blitt både tjukk og ironisk, har i hvert fall aldri sultet.

Nationen 31.05.2017

2002

↓

2017

Nye E6. Melhus kommune, Sør-Trøndelag.
Foto: Roald Dørum, Melhus kommune og Oskar Puschmann, NIBIO

2 Tap gjennom opphør av jordbruksdrift

Høymole og brakklagt jord

I områder med mange bruksnedlegginger på kort tid, har gjenværende bruk ofte mer tilgjengelig leieareal enn de klarer å disponere. Naturlig nok leier de da helst den beste jorda, mens mindre god jord og småteiger legges ned. Sistnevnte areal blir ofte raskt invadert av uønskede arter, blant annet høymole – et ugress som fort kan spre seg og gjøre stor skade på også hevdholdt eng- og beitemark. Hver plante produserer ca. 9000 frø, og ett frø kan bevare spireevnen i 80 år. Når høymolen

får gode livsbetingelser på nedlagte areal, tar det ikke lang tid før den sprer seg til omkringliggende hevdholdt grasmark. Høymolen er derfor viktig å bekjempe også på brakklagt areal. Kampen er imidlertid ressurskrevende siden mark med mye høymole helst bør slås både før frømodning og en gang til i august. Det er også viktig å fjerne graset umiddelbart etter slått.

Nationen 03.07.2012

1999

2005

Rendalen kommune, Hedmark.
Foto: Oskar Puschmann, NIBIO

2002

2017

Skien kommune,
Telemark.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Fritidsbruk og gjengroing

Det gamle bruket lå på ei flate over noen bakker, og hadde fin-fin utsikt til tun med samme beliggenhet. Opprinnelig ble bakkene brukt som slåttemark, samt noe til korn og potet. Slåtten gikk greit, og arealene ble ansett som lettstelte siden det alltid var enklere å rake graset nedover enn bortover. Husdyra var helst på skogsbeite, eller i mer kronglete raviner. Da mekaniseringen kom, ble gamle lett-drevne bakker brått ansett som tung-drevne. Tida, framskrittet og utviklingen tok seg nemlig aldri bryet med å utvikle maskiner tilpasset

vårt brattlendte jordbruk. Da var det langt enklere å lage maskiner som kunne endre småbratt terreng til flatt. Slik slapp husdyra gradvis inn på gammel slåttemark, og leirjordsbygdene fikk sine karakteristiske landskap med beiter i bakker og korn og eng på flater. Når husdyra så forsvant, bruket ble lagt ned og de flate arealene leid bort, lå ravine-bakkene ubrukte igjen. Der de ikke ble tilplantet, fikk vi en utvikling som her.

Nationen 04.08.2017

1994

2004

2014

Grøte, Hemsedal
kommune, Buskerud.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Når jord i hevd likevel gror til

Hvis noen trær skygger for ditt utsyn, betyr det da at landskapet har grodd igjen? Trolig ikke, men ofte kan det føles sånn. Når vi snakker om gjengroingen i Jordbruks-Norge, ser mange kanskje for seg hele jordstykker som gradvis gror til med lauvskog og kratt. Noen steder er nok det dessverre et riktig bilde, men langt oftere blir vi mer lurt av opplevelsen av gjengroing. I prosjektet Tilbakeblikk har NIBIO utallige bildepar som viser at jordbruksareal fortsatt holdes i hevd, men at vegetasjonskantene rundt er blitt vesentlig høyere.

At busker og trær i beiter, eller rundt eng og åker, vokser, er for så vidt intet nytt, men forskjellen fra tidligere tider er at selve kantskjøtselen med manuell rydding og tynning mange steder har nesten helt opphørt. Der langsmale kantsoner og mer skrinne areal tidligere ble slått og beitet, får lauvtrærne nå helst stå mer uforstyrret.*

Nationen 28.07.2010

* Bildet fra 2014 er lagt til i etterkant og viser at utviklingen fortsetter.

Jordbruk i avvikling

Landbruk er et tema som engasjerer, og det finnes mange meninger om hvordan både dagens og framtidens jordbruk bør se ut. Meningsmålinger de siste tiårene har vist at 75 til 85 prosent av Norges befolkning jevnt støtter opp om det jordbruket vi har. Andre mener det norske jordbruket er et stort pengesluk, og at det derfor trengs både omfattende strukturendringer og budsjettkutt. I debattene diskuteres det hva ost, kjøtt og kraftfôr skal koste, pent inntullet i begrep som konsumprisindeks, tollbarrierer og markedstilpasning. Og da har «folk flest» kanskje for lengst trillet av

høylasset. Som et landskapsfaglig innspill, mener undertegnede at begge sider av frontlinjen bør evne å synliggjøre jordbruket i et større bilde. Når for eksempel inn- og utmarksareal legges ned og gror igjen, påvirker det også bygg og anlegg som ligger i og inn mot slike areal. Det er mange «norske skattebetalere» – i form av å være bolig- og hytteeiere – som da taper både utsikt og eiendomsverdi når deres hus bokstavelig talt slukes av skogen den grønne.

Nationen 28.07.2014

1994
↓
2004
↓
2014

Heimdalen. Hemsedal kommune, Buskerud.
Foto: Oskar Puschmann, NIBIO

2006

2014

Drøbak. Frogn
kommune, Akershus.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Det var en gang ... Barnas potetåker

Fra 1995 til 2007 hadde bondelaget i Frogn et prosjekt med en barneskole i Drøbak om å dyrke poteter. Hver vår satte samtlige elever selv potetene i jorda, og hver høst tok de dem opp. Målet til initiativtager og potetbonde Svein Holsen var at prosjektet ville gi barna kunnskap om hvordan mat produseres, samtidig som elevene fikk en god erfaring i praktisk naturbruk. Hvert år produserte det vesle jordet i Drøbak by mellom to og tre

tonn, og alle fikk med seg noen sjøldyrka poteter hjem. I 2008 måtte Holsen dessverre gi seg med egen potetdyrking, og grunnlaget for prosjektet falt bort. Siden da har jordet ligget brakk og grodd gradvis igjen. I folk flest sine øyne forringes derved også jordets faktiske verdi. Som et nåværende «skrapareal,» ligger det i dag utsatt til for nedbygging.

Nationen 30.06.2014

1930

2011

Nes. Kvam herad, Hordaland.
Foto: NN © Kåre Nes
og Oskar Puschmann, NIBIO

Så kort tid, så mye glemt

Ferdes man i skog og hei, langs fjærestein eller åkerkant, vil en ofte finne tufter og spor etter folk og hus som forsvant og nå er glemt. Rundt om i vårt vidstrakte land finnes utallige slike plasser, ofte navnet på kart, men sjelden med full CV over hvem som bodde der, hva de gjorde, hva de tenkte og drømte, eller hvor de dro og hva de siden ble. Alt som ses er gjerne en mosegrodd grunnmur, kanskje med ei pipe i midten som viser hvor husets

samlingspunkt og livgivende varme engang stod. Bildeparet viser et slikt sted. En strandsitterplass på Nes i Kvam herad. Plassen var bebodd til ca. 1930, hadde naust, fjøs og våningshus og folk som levde, slet og drømte. Så flyttet de, stedet forfalt og de små eng- og åkerlappene grodde igjen. Men, midt inne i buskaset ses fortsatt et tuntre og noen solide murer etter folkets inn- og uthus ...

Nationen 15.08.2012

2001

2009

Hølonda. Melhus
kommune, Sør-Trøndelag.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Marginalisering – når skogen tar over

Siden 1950-årene har ulike tilskuddsordninger preget jordbrukslandskapetets utvikling. I et landskapsestetisk perspektiv har nok noen virket negativt, mens andre, særlig de siste tjue årene, har virket positivt. En uheldig ordning kom imidlertid så seint som i 1992, nemlig tilskudd til planting av skog på tidligere innmark. Tilskuddet ble avskaffet i 2002, etter at et areal på nær 7000 fotballbaner av gamle enger, åkre og beiter var blitt tilplantet. Bildeparet fra Hølonda viser et resultat av denne ordningen. Her ble et tidligere

beite i en ravineside plantet til med gran rundt år 2000. Snaut ti år tok det før grana stod tett. I dag oppleves gjengroing eller tilplanting av innmark av mange som et problem, kanskje mest fordi landskapets åpenhet derved så raskt endres og fordi tidligere utsyn forringes. Når slått og beite opphører på stadig flere steder, er det imidlertid ikke lett å finne en arealbruksform som på sikt ikke ender opp som tett skog.

Nationen 09.08.2011

2006

2018

Trøgstad kommune, Østfold.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Arealressurser i forfall

Siden 2000 er over 25 000 gårdsbruk nedlagt i Norge. Det er nå 40 000 aktive bønder igjen. De fleste gjenværende gårder har på samme tid gjennomgått store endringer. Det totale jordarealet som disponeres har økt, særlig gjennom leiejord fra nedlagte nabobruk. I mange landskap ser man at driften på de mest lønnsomme arealene intensiveres, samtidig som mer marginal jord går ut. Dette gjelder særlig gamle gårdsnære beiter. I perioden 2006 til 2016 forsvant 42 prosent av Norges melkebruk, mens den totale nedgangen av antall melkekyr var bare 14 prosent. Både besetningene og melkemengden hos den enkelte ku ble

altså større. Når kua forsvinner fra gamle naturbeiter, forsvinner også den møkka som livnærer en rekke insekter, noe som igjen fører til at våre vanligste småfugler finner mye mindre mat. Dessuten blir lyselskende planter utkonkurrert når beiter gror igjen, og utsikt og landskapsestetikk forringes. Den gode og viktige symbiosen mellom det å produsere mat, skape et rikt naturmangfold og vedlikeholde kulturlandskapets historie og estetikk, forvitrer når alt blir konsentrert på stadig færre flittige hender.

Nationen 25.06.2018

På sporet av fôret

Tørkesommeren 2018 har vist Sør-Norge hva et varmere globalt klima kan skape av problemer. Om årets tørke er en enkelthendelse eller blir en hyppigere gjest, gjenstår å se. Klimaforskere verden over har uansett i en årrekke varslet et slikt scenario. Hvis det viser seg å stemme, så er Norge i en langt heldigere situasjon enn de fleste land ellers i verden. Med vår beliggenhet i nord, strekker landet seg over flere klimasoner, og det skal mye til for at hele Norge samtidig skal utsettes for en tørke som vi nå har hatt i Sør-Norge.

Nettopp derfor bør vi se med nye øyne mot nord. I mange tiår har det her vært en storstilt nedlegging av jordbruksareal, og i mange grender er enten mye eller all jord gått ut av drift. Å gjenoppta slike areal vil gi mer åpne landskap, mer levende bygder og et langt rikere kulturlandskap. Samtidig som det og vil kunne bli et sårt tiltrengt fôrbidrag til bønder i sør – enten husdyra nå bor i Norge eller lenger ned i Europa.

Nationen 10.08.2018

1960
↓
2013

Sørfold kommune, Nordland
Foto: Lyder Kvantoland, Sørfold historielag
og Oskar Puschmann, NIBIO

3 Strategier mot jordtap: fortetting, beite, rydding og gjenoppdyrking

Et landskap i endring, tre bilder forteller mer enn to

I dag er det 15 år siden 2/3 av denne motivserien fant veien til norske medier. Første gang var 2003 i Nationen under tittelen «Raskaste attgroing sidan Svartedauen» og tre dager seinere i Aftenposten under teksten «Norge gror igjen». I løpet av tre år ble bildeparet brukt mer enn 25 ganger i aviser, ukeblader, magasiner, bøker og ulike TV-innslag. Ja, bildet ble nærmest et ikon på både landets gjengroing og på selve Tilbakeblikk-prosjektet. Da Tilbakeblikk skulle utstilles på landets hovedflyplass i november 2005, brukte Nationen

bildet med overskriften «Gjengroing til Gardermoen». Også i Setesdal fikk bildet oppmerksomhet, og var kanskje en inspirasjon for å rydde vekk grana oppe i den gamle eng- og beitemarka. Da motivet igjen ble oppsøkt i 2017, var området gjenåpnet og ble beitet av sau. Bildeserien viser også at et landskap alltid er i endring, og at tre bilder i en tidsserie langt bedre enn to nettopp kan illustrere dette.

Nationen 17.07.18

1992
↓
2002
↓
2017

Valle. Valle kommune, Aust-Agder.
Foto: Oskar Puschmann, NIBIO

1998

2015

Stråholmen. Kragerø
kommune, Telemark.
Foto: Torstein Kiil,
Stråholmen Vel og
Oskar Puschmann,
NIBIO

Sauen redder landskapet

Stråholmen ligger ytterst i Kragerø-skjærgården. I århundrer var jordbruk, fiske og losvirksomhet øyfolkets viktigste næringsveier. Så kom nedgangen gradvis utover 1900-tallet. Den yngre generasjonen reiste både før og etter siste krig, og til slutt var det bare gamle igjen på øya. Den siste fastboende flyttet i 1954 og de siste husdyra, sau, i 1958. Deretter startet gjengroinga, først umerkelig og så mer synlig og omfattende. Gammel eng og åker ble dekt av mjøddurt og kjerr, mens gamle beiter fyltes med einer og slåpe. Redningen for ferieøya kom høsten 1998 da sauebonde

Erik Ballestad startet opp med villsau på helårsbeite. Sammen med en storstilt dugnadsinnsats av Stråholmen Vel, har sauene klart å tilbakeføre mange av Stråholmens tidligere natur- og kulturkvaliteter. Historien viser altså nok en gang at sauer er ålreite dyr, men også at hvis det ikke finnes idealistiske husdyrbønder med mobile beitedyr i nærheten, vil mange av våre kulturlandskapsperler gro igjen. I 2015 er Stråholmen både et av Norges 22 Utvalgte kulturlandskap og del av Jomfruland nasjonalpark.

Nationen 10.08.2016

kl. 12:05

kl. 13:50

22. juli 2012
Kvarv. Sørfold
kommune, Nordland.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Dugnad for krattrydding

Etter å ha studert gjengroing i Norge i en årrekke, er jeg ganske forundret over at det på så mange steder virker så «ustelt» som det faktisk gjør. En ting er jorder som gror igjen etter nedlegging, en annen ting er alt lauvkrottet som vokser opp langs veier og jorder der folk bor. Hvorfor fjernes det ikke hvis det er til sjenanse? Bildet viser en typisk krattkant. Den lå rett utafør et kjøkkenvindu og sperret mye av utsynet herfra. Vi snakket om det

ved frokostbordet og ble enige om selv å fjerne det umiddelbart. En kjapp telefon til en hyggelig grunneier og tillatelsen var i orden. Etter 1 time og 45 minutter med håndsag og lauvsjauing var utsikten gjenopprettet. Det var ikke verre. Ikke forvent at grunneier skal stelle utsikten din. Ring heller og spør om du kan gjøre det selv!

Nationen 14.08.2012

2008

2012

Simensvollen i
Kjurrudalen.
Os kommune,
Hedmark.
Foto: Ola Krog (privat)
og Oskar Puschmann,
NIBIO

Fra gjengroing til gjenåpning

Når det skrives om gjengroing, er det gjerne med utgangspunkt i de problemene det skaper for oss mennesker. Utsikt blir borte, stier gror igjen og landskap blir mindre tilgjengelig for ferdsel. I tillegg kan man plusse på at gjengrodde gren-der ikke lenger er like attraktive som bomiljø, og at antall påviste tilfeller av pollenallergi øker når bjørka gjenerobrer åpne areal. Det merkelige med gjengroing er likevel at så mange mennesker godtar fenomenet. Låven kan være full av redskap, og folket som bor i slike grender har

mer enn nok kompetanse til å gjøre noe med det. Likevel lar man det gro igjen nærmest foran kjøk-kenvinduet. Men heldigvis – ikke overalt! For de som har opplevd å gjenåpne en gammel tilgrodd eng eller et beitestykke, er det en befrielse å se arealet atter velpleid og i bruk. Slik som tilfellet er her på Gammelsetra i Kjurrudalen, hvor Ola Krog har gjenåpnet den gamle beitestemningen rundt seterhusa på Simensvollen.

Nationen 23.07.2015

2000

2010

Romstad. Namsos
kommune, Nord-Trøndelag.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Ikke bare gjengroing ...

Gjennom Tilbakeblikk-prosjektet er det etter hvert blitt vist mange bildepar av jordbruksareal i gjengroing, og flere av dem kan nok ha bidratt til et noe mollstemt bilde av ulike steders land-skapsutvikling. I den forbindelse er det fint for en gangs skyld å vise at det fortsatt også ryddes nytt dyrkingsland i Norge. I dette eksempelet viser bildet fra 2000 et gammelt beite hvor alle trær

nylig er hogd ned. Ti år etter er stubbene fjernet, sauene borte og arealet tatt i bruk til grasproduksjon. Bildet viser også at en ny driftsvei er kommet til, at et annet engstykke er ryddet lenger opp i skogen og at grana i plantefeltet i midtlia har vokst seg stor og tett.

Nationen 10.08.2010

2015
↓
2018

Jessheim. Ullensaker
kommune, Akershus.
Foto: Oskar Puschmann,
NIBIO

Fortetting i høyden når byer skal vokse

Da Gardermoen 8. oktober 1992 ble utpekt som landets nye hovedflyplass, våknet også tettstedet Jessheim. Kommunesenteret i Ullensaker skulle brått bli et regionalt knutepunkt, og siden den gang er alt gjort for å få en storstilt befolkningsvekst. Flere sentrumsnære villastrøk er byttet ut med blokkbebyggelse, og der det før var tre-fire eneboliger med store hager, ruver nå gjerne en diger høyblokk med flere titalls leiligheter. Jessheim er blitt en storby, og har økt med 13 000 innbyggere de siste 14 åra. Byen er også utpekt

som et særlig innsatsområde for by- og næringsutvikling i Regional plan for areal og transport i Oslo og Akershus. Når Ullensaker kommune nå har vel 35 000 innbyggere, så er målet vel 50 000 i 2030. Av den veksten skal Jessheim ha 75 prosent, ifølge gjeldende kommuneplan. Byutviklingen har altså gått rivende fort. Da er det prisverdig å se at veksten i sentrum skjer på allerede bebyggt areal framfor å ta for seg av byens omkringliggende jordbruksmark.

Nationen 03.08.2018

Les mer her:

Dramstad, W. og Puschmann, O. 2008. *Kulturlandskapets verdier – en tapt kamp?* Kapittel s. 205–221 i Berntsen og Hågvær 2008: *Norsk natur – farvel? En illustrert historie*. Unipub Forlag.

Fjellstad, W., Puschmann, O., Eiter, S., Stensgaard, K., Bentzen, F., Wallin, H.G., Dramstad, W. og Krøgli, S.O. 2016. *Overvåking av Havrå kulturmiljø*. Rapport 164/2016, Norsk institutt for bioøkonomi, Ås.

Hessen, D.O. 2016. *Landskap i endring*. Pax Forlag AS, Oslo.

Puschmann, O., Dramstad, W. og Hoel, R. 2006. *Tilbakeblikk – norske landskap i endring*. Tun Forlag, Landbruksforlaget.

Puschmann, O. 2011. *Fotodokumentasjon av landskap i endring*. Artikkel i Plannytt nr. 1/2011, side 22–25. Utgitt av Miljødepartementet.

Puschmann, O. 2018. *Tilbakeblikk – norske landskap i endring* artikkel side 16–41 i Santa, A. (red.) *Museums Bulletin* nr. 87 – 1 og 2 /2018. Utgitt av Norsk Folkemuseums Venner og Norsk Folkemuseum.

Puschmann, O., Eiter, S., Fjellstad, W. og Krøgli, S.O. 2018. *Framtidas tilbakeblikk – fotografering som en del av landskapsovervåkingen*. NIBIO POP 4(4). NIBIO – Norsk institutt for bioøkonomi, Ås.

www.tilbakeblikk.no – en nettside der bildepar kan ses og høyoppløste bildepar lastes ned